

KRİZ DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE MERKEZ BANKASININ ROLÜ

Z. Arpali, Kirgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Küresel sermayenin, ABD'den dünya geneline yayılan mevduat bankalarının batmaya başlamasıyla kendini gösteren kriz karşısında güvenilir bir liman aramaya başladığı bir ortamda Türk bankacılık sistemi krize karşı direnç göstermiştir.

2001 yılındaki kriz sonucu elde ettiği tecrübe ile 2008 yılında yaşanan kriz ortamındaki banka bilançolarının aktif ve pasifinde yer alan mevduat, özkaynak, sermaye yeterliliği ve karlılık kalemlerini analiz ederek bir anlamda krize karşı bağışıklık sistemini de değerlendirmiş olacağız.

2000 yılının ikinci yarısında dış kaynak girişinin azalması ve bankaların açık pozisyon durumlarını kontrol altına alabilmek için yapmış oldukları döviz talepleri, Türk lirası talebini artırmıştır. Türk lirası üzerindeki talep artışı, faizler üzerinde yukarı yönlü baskı kurmuştur. TCMB 'sı net iç varlıklar hedefini tutturma gayretleri nedeniyle faizlerdeki yükseliş karşısında etkisiz kalmıştır. Likiditedeki bu sıkışıklık nedeniyle faizlerin daha da yükselmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler yabancı yatırımcıların ellerindeki Hazine bonolarını ileriki tarihlerde satamayacakları konusunda endişelendirmiş ve bu endişe yabancı yatırımcıları ellerindeki Hazine bonolarını satmaya yöneltmiştir. Yabancı yatırımcıların pozisyonlarını korumamaları ve TCMB sının 6 milyar civarında dolar satışında bulunması sonucu rezerv azalmıştır. Merkez Bankasının piyasadaki gelişmelere etkili bir şekilde müdahale etmemesi güven ortamını ortadan kaldırmıştır. Güven ortamının ortadan kalkması dövize olan talebi artırmış, artan talep, Kasım ayı sonunda da faizleri %1000'lere kadar yükseltmiştir.

IMF ve Dünya Bankası tarafından piyasanın ihtiyacı olan likiditenin sağlanacağına açıklanması sonucu kısmen güven ortamı tekrar sağlanmıştır. Bu sağlanan güven ortamı sonunda faizler %100'ün altına düşmüştür.

"2001 yılında tüm bankalar zarar etmiş olup, sektörün aktif toplamı 10 milyar dolar, toplam krediler 27 milyar dolar, bilanço zararı ise yaklaşık 11 milyar dolar düzeyinde idi" (Apek, S. ve Aytaç, A., 2009) [1].

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Türk lirası, likiditesini doğrudan kontrol edebildiğinden,

gerekli likiditeyi sağlayarak piyasaların akışkanlığını desteklemek için:

▪ Temel fonlama aracı olan bir hafta vadeli repo işlemlerine ilave olarak 9 Haziran 2009 tarihinden itibaren 3 aya kadar vadeli repo işlemlerinin de kullanılması kararını almıştır.

▪ Aracılık maliyetlerini azaltmak ve piyasaya kalıcı likidite sağlayarak Türk Parası kredilerinde kaydedilen artış eğilimini desteklemek amacıyla %6 olan TP zorunlu karşılık oranını 1 puan azaltarak %5 düzeyine indirmiştir. 1 puanlık indirim Türk bankacılık sistemine 3,3 milyar TL kalıcı likidite sağlamıştır.

▪ TCMB'nin döviz piyasasının görece bir istikrara kavuşmasından sonra döviz rezervlerini kuvvetlendirmek için, 2008 yılı Ekim ayında ara verilen döviz alım ihalelerine 4 Ağustos 2009 tarihinden itibaren tekrar başlanmıştır. 20 Kasım 2009 tarihine kadar yaklaşık 3,2 milyar ABD doları tutarında döviz alınmış ve piyasaya 4,7 milyar Türk lirası fonlanmıştır.

▪ Piyasa likiditesindeki ani düşüşler para politikası enstrümanlarında kısıtlamalar yaratabilmekte ve değişik likiditeden kaynaklanan varlık fiyatlarındaki olası oynaklıklar kur, faiz ve enflasyon beklentileri gibi temel göstergelerde belirsizliklere neden olabilmektedir. Dolayısıyla Merkez Bankalarının likidite politikaları finansal istikrar açısından önem taşımaktadır.

Türk Bankacılık sistemi aktiflerini ve yönünü, pasiflerden daha belirgin bir şekilde yönlendirmektedirler. Bu durumda mevduatın vadesinin uzatılması gerekmekte ve vadeli mevduata stopaj teşviki ile uzun vadeli mevduatların munzam karşılıklarının düşürülmesi, ayrıca reel sektörün istenen oranda desteklenmesi için pasiflerin vadesinin uzatılmasının uygun olacağı belirtilmektedir. 2008 yılı sonunda bankacılık sisteminin toplam özkaynak tutarı 85 milyar TL'dir. Bunun 60 milyarlık tutarı serbest öz kaynaktır. Bu tutar kriz için bir güvence oluşturmaktadır (Parasız, İ., 2009) [2].

2001 krizi Türk bankacılık sisteminin yeniden yapılanmasını ve ciddi anlamda güçlenmesini sağladı. Bankaların bir yandan sermaye yeterliliği yükselirken, bir yandan da denetlenme yöntemleri

geçmişe göre çok daha ciddi bir yapıya oturtulmuştur.

Türkiye’de, “ABD’de ve Avrupa bankalarında olduğu gibi türev ürünleri yoktur. Mortgage kredileri ise yok denecek kadar az. Bu kredilere dayalı olarak oluşturulmuş kâğıtlarda yoktur. Ancak bankalar ve reel kesim firmalarının dış borçları yüksektir” (Eğilmez, M., 2010) [3].

TCMB’sı yönetimi piyasanın gereklerini önceden öngörüp faiz indirimleri, ihracat reeskontu ile TP ve döviz likiditesinin sağlanmasına yönelik politikaları geliştirerek uygulaması, olumlu yönde piyasalar ve bankacılık sektörü üzerinde etkili olmuştur.

Kriz sürecinde oluşan faiz indirim beklentileri menkul değerler cüzdanının sert yükseliş göstermesine neden olurken, 2010 yılının başından itibaren ekonomide yaşanan toparlanmaya bağlı olarak faiz indirimlerinin sonuna gelinmesiyle menkul değerler cüzdanı artış oranının yeniden gerilemeye başladığı görülmektedir. Ancak TCMB’nin 2010 yılının sonlarına doğru yeniden faiz indirimlerinin sinyali vermesiyle 2010 yılı başından itibaren azalma eğiliminde olan menkul değerler cüzdanı artış oranının Kasım ayında yeniden yükseliş gösterdiği dikkati çekerken, Aralık ayında yeniden azaldığı görülmektedir. Ocak ayında da yıllık bazda menkul değerler cüzdanı artış oranındaki azalış eğiliminin devam etmesi beklenirken, TCMB’nin 2011 Ocak ayında zorunlu karşılıkları artırma gitmesi nedeniyle sektörün azalan fon kaynaklarını menkul değerler cüzdanını azaltmak yoluyla artırma yoluna gitmesi beklenmektedir. Bu nedenle Ocak ayında menkul değerler cüzdanındaki yıllık artış hızının gerilemesi muhtemeldir.

Yaşanan küresel krizin 2009 yılında derinleşmesiyle beraber, TCMB’nin agresif faiz indirimlerine bağlı olarak faiz giderlerindeki azalmayla birlikte bankacılık sektörünün net faiz geliri sert bir şekilde artmıştır. Böylece 2008 yılında %4 seviyelerinde olan net faiz marjı 2009 yılında %5 seviyelerine kadar yükselmiştir. 2010 yılı Ocak ayında %5.17 ile kriz döneminden sonra en yüksek seviyesine ulaşan net faiz marjı, bu tarihten itibaren düşmeye başlamış ve 2010 yılı sonunda hem net faiz gelirlerindeki gerileme hem de toplam aktiflerde yaşanan sert yükselişle birlikte %3,8 seviyesine gerilemiştir. Diğer yandan faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılama oranında 2009 yılı Haziran ayından itibaren yaşanan yukarı yönlü hareket dikkat çekerken, faiz

dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılama oranı 2009 yılı sonuna göre %68,9’dan %78,3’e, faiz gelirlerinin faiz giderlerini karşılama oranı ise %196,1’den %199,9’a yükselmiştir.

2008 Kasım tarihinden bu yana finans piyasalarımızda yaşanan gelişmeler ve özellikle enflasyona ilişkin açıklanan veriler, toplam talebin zayıf seyri ve emtia fiyatlarındaki hızlı gerilemeye paralel olarak enflasyonda da sert bir düşüş gözlenmiştir. Türkiye’deki finansal sistemin görece olarak sağlam durumda olması ve enflasyon beklentilerinin iyileşmesi, kontrollü ancak oldukça hızlı bir faiz indirim sürecini gerekli ve mümkün kılmıştır (Yılmaz, D.2009) [4].

Bunun yanı sıra Merkez Bankası önümüzdeki aylarda önceden duyurduğu ilave Türk lirası ve Döviz likiditesi önlemlerini de ihtiyaç görüldüğünde devreye sokacaktır. Orta vadede mali disiplinin sürdürüleceğine dair taahhütlerin ve yapısal reform sürecinin güçlendirilmesi, gerek beklenti yönetiminin etkinleştirilmesi gerekse para politikası kararlarının olumlu etkilerinin desteklenmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Para Politikası Kurulu Toplantı Özetleri Başçı E.).

Türkiye de kamu kesimi borcunun ortalama vadesinin halen kısa olduğu ve finansal derinlik görece düşük olduğu unutulmamalıdır. Kamu borçlanmasının belirgin ve kalıcı olarak artması, iç talebin toparlanmaya başlaması ile birlikte, piyasa faizleri üzerinde yukarı yönlü baskı yaratacak ve para politikasının etkinliğini azaltabilecek bir gelişme olacaktır.

Sektörün en önemli plasman kalemi olma özelliğini koruyan krediler, 2010 yılında hızlı bir büyüme trendi sergilemiştir. Bankacılık sektörünün toplam kredileri 2009 yılsonuna göre 133,3 milyar TL artarak 2010 yılı sonunda 525,9 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Küresel krizin etkisi ile 2009 yılının ilk yarısında duraklama sergileyen kredi hacmi, ekonomide yaşanan toparlanmaya bağlı olarak artan kredi talebinin etkisiyle 2009 yılının ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır. 2010 yılının genelinde artış gösteren krediler en güçlü büyümesini %10,6 ile yılın son çeyreğinde sergilemiş ve toplam kredilerdeki yıllık artış oranı %33,9 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında birçok banka tarafından da uygulanan, alınacak konutun tamamına kredi uygulamasına son verilerek konutun en fazla %75’ine kadar kredi kullanılabileceği yönündeki kararın 2011

yılında uygulamaya girecek olması da etkili olmuştur.

Ancak TCMB, Aralık ve Ocak toplantılarında kısa vadeli zorunlu karşılıkları sert bir şekilde artırarak piyasadan toplam 17,4 milyar TL likiditeyi çekmeyi planlamıştır. Zorunlu karşılıklardaki bu artış bankacılık sektörü kredi maliyetlerini artırıcı yönde etki yapacaktır. Bu durum önümüzdeki dönemde kredilerin artış hızının yavaşlamasına ve hızlı kredi büyümesinin zayıflamasına neden olabilir. Sektörün zorunlu karşılıklardaki artırımı nedeniyle azalan fon kaynaklarını menkul değerler cüzdanını azaltmak

yoluyla sağlaması ve kredi hacmini artırmaya devam etmesi de bir başka sonuç olarak karşımıza çıkabilecektir.

Krizin etkilerinin en çok hissedildiği kalem olan takipteki kredilerin oranı düşerken, takipteki alacaklara ayrılan karşılıkların oranının giderek artması, kredi riski yönetimi açısından olumlu bir tabloya işaret ederken, aynı zamanda yüksek ayrılan karşılıklar sonrasında atıl tutulan fonların maliyetlerin yükselmesi gibi olumsuz bir gelişmeye de neden olmaktadır.

Kriz Öncesi ve Sonrası Seçilmiş Göstergeler

Bilanço Yapısı	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Aralık
TP Aktifler/Top. Aktifler	68,7	66,9	71,7	69,7	80,3	74,4
TP Pasifler/Top. Pasifler	64,1	62,2	66,5	65,1	68,4	69,5
YP Aktifler/YP Pasifler	87,1	87,6	84,4	86,9	84,5	83,8
TP Mevduat/Top. Mevduat	63,2	60,6	64,4	64,7	66,3	70,3
TP Kredi/Top. Kredi	72,6	74,5	76,0	71,3	73,4	73,30
Aktif Kalitesi	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Aralık
Top. Kredi/Top.Mevduat	62,2	71,2	80,0	80,8	76,3	85,5
TGA/Top Kredi	5,0	3,9	3,6	3,8	5,6	3,8
Özel Karşılıkları/Takip.Kr	88,7	89,7	86,8	79,8	83,6	84,4
Duran Aktifler/Top.Aktifler	5,3	3,8	3,6	3,2	3,3	3,0
Menkul Değ./Mevduat	56,9	51,7	46,2	42,7	51,1	46,7
Likidite	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Aralık
Likit Aktifler/Top. Aktifler	35,3	34,7	31,7	23,7	29,4	28,3
Karlılık	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Aralık
Aktif Karlılığı	1,5	2,3	2,6	1,8	2,4	2,3
Özkaynak Karlılığı	10,9	19,1	19,6	15,5	18,2	16,5
Gelir Gider Yapısı	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Aralık
Net Faiz Marjı	4,6	4,2	4,5	4,2	5,0	3,8
Faiz Gel./Top. Gel	76,0	72,7	81,6	79,4	77,6	70,1
Faiz Dışı Gel./ Top. Gel	24,0	27,03	18,4	20,6	22,4	29,9
Faiz Gid./Top. Gid	52,9	62,4	63,9	93,1	53,5	52,2
Faiz Dış Gid./Top. Gid	42,3	33,8	31,9	30,3	34,3	40,7
Personel Gid./Faiz Dışı Gid	27,9	34,8	35,9	36,8	37,3	38,4
Faiz Dışı Gel. / Faiz Dışı Gid	69,7	112,0	71,6	83,9	88,2	109,2
Alı. Ücr. ve Kom. Gel. + Banka Hizm. Gel./Top. Gel	11,8	10,8	12,0	11,6	12,6	13,0
Sermaye Yeterliliği	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Aralık
Sermaye Yeterliliği Rasyosu	23,7	21,9	18,9	18,0	20,6	18,9
Özkaynaklar/Top. Aktifler	13,4	11,9	13,0	11,8	13,3	13,0

Kaynak: BDDK, Ocak 2010.

2008 yılında 864 milyar TL olan bankacılık sektörünün toplam özkaynakları 2009 yılında 14 banka tarafından toplam 3,1 milyar TL ödenmiş sermaye artışı gerçekleşmiştir. Aynı dönemdeki toplam aktiflerdeki artış oranı %13,8 ile özkaynaktaki artış oranının altında kalması sonucu 2008 yılı sonunda %11,8 özkaynakların toplam pasifler içerisindeki payı 1,8 puan artarak Aralık 2009 itibarıyla %13,6'ya yükselmiştir. Tüm banka gruplarında özkaynaklar artarken en yüksek oranlı artış %35,7 ile kamu bankalarında gerçekleşmiştir. Özel bankalar %31,5 ile özkaynakları sektör ortalamasının üzerinde artan diğer banka grubudur.

Sonuç olarak Türk Bankacılık Sektörü için 2009 yılında düşen faizler ve izlenen ihtiyatlı politikalara bağlı olarak sektörün özkaynakları ile karlılığın güçlendiği bir yıl olmuştur. Ancak sektör 2009 yılında önceki yıllara kıyasla sınırlı ölçüde büyümüş, takipteki alacaklarda ise önemli artışlar gözlenmiştir.

Bankacılık sektörü karlılık göstergeleri değerlendirildiğinde, karlılığın net faiz marjındaki azalmaya karşın 2010 yılında artmaya devam ettiği görülmektedir. Sektörün dönem net karı, geçen yılın aynı dönemine göre %8,7 artışla 2010 yılı sonunda 21.93 milyar TL'ye yükselmiştir. Net faiz marjındaki gerilemeye karşın dönem net karındaki artışta aktif kalitesindeki iyileşmeye bağlı olarak takipteki alacaklar özel provizyonunun azalması ve kredi hacmindeki artışın kredilerden alınan faiz ve komisyon gelirlerini artırması etkili olmuştur.

Sektörün yüksek karlılık performansına bağlı olarak, özkaynaklarda yaşanan artış dolayısıyla 2009 yılı sonunda %20,5 olarak gerçekleşen sermaye yeterliliği rasyosu, 2010 yılı boyunca kredi hacminde süregelen artış sonucu %18,9'a gerilemiştir. 2009 sonunda %18,2 olan özkaynak karlılığı Aralık 2010'da %16,3'e, %2,4 olan aktif karlılığı ise %2,2'ye gerilemiştir. Bu gerilemede bankaların hem aktiflerinin hem de özkaynaklarının büyümesine rağmen söz konusu dönemde birikimli net dönem karının aynı oranda büyümeyi yakalayamaması etkili olmuştur.

Türk Bankacılık Sisteminin 2008 krizinde başarılı sınav vermesi; 2001 finansal krizinin önemli nedenlerinden bir olan açık pozisyon durumunda yakalanmamış olmasıdır. BDDK'nın getirmiş olduğu denetim mekanizmasına işlerlik kazandırılmış olması, TCMB'nin başarıyla yönetmiş olduğu kriz yönetimi ki, Merkez Bankasının piyasaya likidite enjekte etme araçlarını yerinde ve zamanında kullanarak güven ortamını sağlamış olmasıdır. Ayrıca bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği de finansal sistem sıkıntılarını başarıyla atlatmasının nedenlerinden birisidir.

2001 krizi sonrası BDDK'nın uluslararası tecrübeler çerçevesinde bankacılık sektöründe oluşturduğu gözetim ve denetim sistemleri sayesinde sektörün piyasa, likidite riskleri ve özellikle sermaye yeterliliği açısından dengede olduğu bir gerçektir. Ancak, Türkiye'nin genel ekonomisinde olduğu gibi bankacılık sektöründe özellikle dış borç geri ödemelerinin ve kredi riskinin önümüzdeki dönemde problem yaratabileceği düşünülmektedir (Topbaş., N., 2009) [5].

Bankacılık sektörünün en önemli fon kaynağı olan mevduatın 1-3 ay arasında vadede yoğunlaşması sektörde aktif pasif vade uyumsuzluğunu önemli sorun halinde getirmeye devam etmektedir. TCMB, bankacılık pasif vadesinin uzatılarak aktiflerle pasifler arasındaki vade uyumsuzluğunun uzatılması, bunun yanı sıra, kredi büyümesini kısıtlamak amacıyla 2010 yılı içerisinde TL zorunlu karşılık oranlarını 5 kez, YP zorunlu karşılık oranlarının ise, 3 kez artırmıştır. Zorunlu karşılık oranlarındaki gerçekleşen artışın maliyeti ve likidite kanallarından kredi büyümesi üzerindeki sınırlayıcı etkisinin önümüzdeki dönem etkisini göstermesi beklenirken, mevduat tarafında vade uyumsuzluğunu azaltıcı etkisi gözükmemektedir.

Diğer taraftan zorunlu karşılık oranlarının artırılması, kaynak maliyetini artıran bir unsur olarak bankaların kaynak bulmak için mevduat dışı kaynaklara yönelmesine neden olabilecektir. Bu bağlamda, ekonomideki gelişmeye bağlı olarak 2009 yılından sonra artmaya başlayan yurt dışından borçlanmanın önümüzdeki dönemde artmaya devam etmesi olası gözükmemektedir.

Kaynaklar:

1. Apek, S. ve Aytaç, A., Küresel Krizler, İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 2009.
2. Parasız, İ., *Finansal Krizin Güven Krizine Dönüşmesi*, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009.
3. Eğilmez, M., *Küresel Finansal Kriz*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010.
4. Yılmaz, D., www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/84/Durmus_Yilmaz_Kuresel_Kriz_ve_MerkezBankasi_MFY_84.pdf erişim tarihi 2011.

5. Topbaş, N. Finansal Kriz Ortamında Bankaların Muhasebe Sistemlerinde Gerçeęe Uygun Deęerleme Yönteminin Etkileri, Bankacılar Dergisi, Sayı 68, 2009, s. 64.
6. Finansal Piyasalar Teblięi, Ankara, **BDDK** Strateji Geliřtirme Daire Başkanlığı, 2010.
7. Başçı, E., <http://www.scribd.com/doc/20211188/Krizi-Yonetmede-Merkez-Bankas%C4%B1n%C4%B1n-Rolu-ve-Etkinli%C4%9Fi-TCMB> erişim tarihi 2011.
8. BDDK Finansal Piyasalar Teblięi, 2010.
Ocak 2011